

Identifying the characteristics, challenges and solutions of religiosity in Today's society among young people from the perspective of students

Mazhar Babae*

Parastoo Salehi**

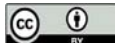
Abstract

The aim of the current research was to identify the characteristics, challenges, and solutions of religiosity in Today's society among young people from the perspective of students. According to the purpose of the research, critical paradigm, qualitative approach, and normative research method were used. The field of research included 26 female and male students of the four semesters of elementary education groups of Farhangian University of Kurdistan province, in the academic year of 1402-1403. The findings of the research were presented in three parts: 1. The characteristics of religiosity in the individual and social context, 2. The challenges of religiosity in the social, educational conditions, and mental context, and 3. Solutions to overcome the challenges. The results showed that the challenges in the path of religiosity are multidimensional; Therefore, to find the roots of these challenges, it is necessary to pay attention to both the intrapersonal and extrapersonal areas of people. In this direction, the analysis of solutions showed that instead of emphasizing on religious education, it is necessary to emphasize on social, educational, and intellectual development.

* Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran
(Corresponding Author), m.babaie@cfu.ac.ir

** BA, Education of Exceptional Children, Teaching Department of Educational Sciences, Bint Al Hoda Sadr Faculty, Farhangian University, Tehran, Iran, parastosalehi8137.8137@gmail.com

Date received: 13/07/2024, Date of acceptance: 10/11/2024

Keywords: religiosity, contemporary world, indicators, challenges, solutions, society, youth.

Introduction

Religion is considered one of the basic pillars of social life all over the world and in our country. However, theories have been proposed regarding the diminution of the presence and role of religion in today's world and, as a result, religiosity among people. For example, according to the "de-religion" theory of the Enlightenment era philosophers, religion used to dominate society and was the uncontested claimant in the field of culture and society; But with the scientific maturity of modern man in the era of growth and prosperity of rationality, there is no longer any justification for the continued presence of religion in society. Meanwhile, religiosity has become a kind of challenge for them. Today, looking at the level of society, it is possible to see less participation of young people in religious rituals, reluctance to learn religious teachings, less importance of religious issues, and less presence of young people in religious places and mosques than in the past. Such conditions may be a sign of the weakening of religiosity in the society; However, such a conclusion cannot be drawn for sure, and in the meantime, it is the type of people's view and their perception of the way of religion that determines whether the stated premises include such a conclusion or not. Considering that young groups are considered as the main group in creating and shaping subcultures and specific lifestyles in modern societies. Therefore, it is very important to understand and identify the understanding of the youth of this generation about religiosity, as well as to identify the challenges of religiosity from their point of view and the solutions they have in mind for this problem, and it plays an important role in the continuation of the health of the society, and the view of the youth of this generation defines the category of religion and the way of religiosity and in addition, it helps the practitioners to adopt suitable methods for promoting and teaching religiosity in the society according to the type of view, needs and suggestions of the youth and prevent its presence in the society from diminishing To prevent among them.

Materials and Methods

According to the purpose of the research, critical paradigm, qualitative approach and normative research method: dimensions and perspectives as well as critical research method were used. The field of research included 26 female and male students of the

3 Abstract

four semesters of elementary education groups of Farhangian University of Kurdistan province, in the academic year of 1402-1403. Students were selected by targeted and accessible sampling method. The data collection tool was a researcher-made semi-structured interview.

Discussion and Result

The findings of the research were presented in three parts: 1. The characteristics of religiosity in the individual context (7 cases), including adherence to the principles of religion and following the commands, the unity of beliefs and actions, heart belief, not a reward-oriented attitude, etc. and in the social context (6 items) among others, respecting the rights of God along with the rights of people materially and spiritually, acting towards the happiness of oneself and the society, etc., 2. Challenges of religion in the social context (9 cases) including economic problems, generation gap and cultural changes, etc., in the context of educational conditions (5 cases), including parents' lack of awareness and adherence to religious matters, disregard for the style of religious education in the present era, etc. .. and in the field of mentality (5 cases), including lack of awareness and lack of recognition, the existence of religious illusions in some people, etc. 3. Solutions to overcome challenges also under (13 cases), including the correct use of media and space Virtual, accurate knowledge and understanding of young people, dynamization of religious orders, etc., were presented.

Conclusion

The results showed that religiosity is not a one-dimensional thing; Rather, people need to have its characteristics in the field of belief and action and in the personal and social dimensions. In this regard, the challenges in the path of religiosity in the society are multi-dimensional challenges that cannot be rooted out by simply addressing one of these dimensions; Rather, it is necessary, in addition to paying attention to the conditions of the society, to pay attention to the mentality of people and educate and direct it. In fact, challenges originate from people's environment and educational conditions, and are influenced by people's attitudes and inner thoughts; Therefore, to find the root of these challenges, it is necessary to pay attention to both the intrapersonal and extrapersonal areas of people. Therefore, to overcome these challenges, it is necessary to use new methods that suit the needs of today's generation instead of using old educational methods that were based on

imitation and coercion in some cases. Therefore, religious education and promotion of religiosity must be carried out by using reason and logic and explaining religious matters in detail along with explaining their benefits, and provide the basis for people to be attracted to religion and religious education, and this is due to an internal need in They become The analysis of the solutions also shows that instead of providing methods for teaching religious affairs, the student teachers emphasize more on creating a foundation for the acceptance of religion, so that religiosity turns from an external matter to an internal and self-willed matter; Therefore, it is suggested to revise the methods of religious promotion and education and change the method of religious education from external education to self-education.

Bibliography

- Amini, M (2022). "Second High School Religion and Life Curriculum; existing Challenges (Analysis of teachers' lived experiences)", *Research in Islamic Education* , vol. 29, no. 53, 5-29. [in Persian] <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516972.1400.29.53.1.7>
- Attarzadeh, M (2022). "The feasibility of continuing the moral function of religion in the contemporary world", *Journal of Religion and the Contemporary World* , vol. 9, no. 1, 55-75. [in Persian] <https://doi.org/10.22096/rc.2022.561796.1072>
- Babaiefard, A., piri, H., Solaymannezhad, M., & Menati, M (2019). "Meta-analysis of Religious Studies and National Identity in Iran", *Sociological Cultural Studies*, vol. 10, no. 1, 1-21. [in Persian] <https://doi.org/10.30465/scs.2019.4077>
- Berger, P. L (2018). The social reality of religion, translated by Abolfazl Morshidi, Tehran, sales. [in Persian]
- Berger, P. L., & Luckmann, T (1996). *The Social construction of reality: a treatise in the Sociology of Knowledge*, translated by Fariborz Majidi, Tehran, Elmi o farhangi. [in Persian]
- Bhagwat, S. A., Ormsby, A. A., & Rutte, C (2011), "The Role of Religion in Linking Conservation and Development: Challenges and Opportunities", *the Study of Religion*, vol. 5, no. 1, 39-60. <https://doi.org/10.1558/jsrnc.v5i1.39>
- Delshad, Y., & EnayatiRad, M (2023). "Moral Interpretation of the Meaning of Religion Using Structural Semantics in the Quran", *Journal of Religion and the Contemporary World* , vol. 10, no. 1, 99-125. [in Persian] <https://doi.org/10.22096/rc.2024.2010846.1141>
- Diyanto, N., Polem, M., Wahyu Ningsih, N., Hermawan, H., Basri, H., & Suhartini, A (2024). "Investigation of Religious Values In Building Diversity Attitude of high School Students in The Modern Era", *Jurnal Konseling Pendidikan Islam*, vol. 5, no. 1, 24-39. <https://doi.org/10.32806/jkpi.v5i1.107>
- Durkheim, E (2014). *Les formeselemen Taires de la vie religieuse: le systeme totemique en Australia*, translated by Bagher Parham, Tehran, Markaz. [in Persian]
- Fukuyama, F (2019). *Identity*, translated by Rahman Kahramanpour, Tehran, Rozene. [in Persian]

5 Abstract

- Gholami, B., Ghasemi, Y., Piri, S., & feizolahi, A (2023). "The subject of black-clad: a phenomenological approach to the phenomenon of black-clad boys in Ilam", *Sociological Cultural Studies*, vol.13, no. 4, 75-99. [in Persian] <https://doi.org/10.30465/scs.2023.38420.2473>
- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action*. (T. McCarty, Trans.) Cambridge: Polity.
- Hooshangi, H (2022). "The Dominance of Practical Anthropology in the Modern Era and the Necessity of Practical Theology", *Philosophy of Religion Research*, vol. 20, no, 1: 211-218. [in Persian] <https://doi.org/10.30497/pr.2022.76232>
- Idris, M., Willya, E., & Mokodenseho, S (2024). "Strengthening Religious Tolerance with Islamic Views in the Era of Diversity in Indonesia", *West Science Islamic Studies*, vol.2, no. 2, 106-113. [in Persian] <https://doi.org/10.58812/wsiss.v2i02.839>
- Karimiyan, A., hashemzehi, N., & Kashani, M (2018). "Study of Student Discourse and its relationship with the system of values governing society (Emphasizing the study of value system governing high school students and their teachers in the city of Bokan in the academic year of 97-96)", *Sociological Cultural Studies*, vol. 9, no. 3, 95-122. [in Persian]
- Khani, A., & Nourbakhsh, Y (2016). "A Critical Perspective of Georg Simmel's Views on Religion, the Ratio between Religion and Religiosity in Georg Simmel's Formal Sociology". *Journal of Iranian Social Development Studies*, vol. 8, no. 2, 35-48. [in Persian]
- Khoshkan, Z (2022). "Religion, Post Secularism and Social Integration", *Journal of Religious Studies*, vol. 16, no. 1, 24-40. [in Persian] <https://doi.org/10.30495/jrs.2022.20784>
- Memar, R., & Parsafar, S (2020). "The Paths of Becoming Religiousness and their Relationship with Religiosity: A Case Study in Ghaemshahr", *Sociology of Social Institutions*, vol. 7, no. 15, 325-356. [in Persian] <https://doi.org/10.22080/ssi.2020.18737.1756>
- Miri, S. J (2020). *The distinction between the secular and the customary: re-reading Shia-Iranian thought in the context of post-revolutionary Iran*, Tehran, Naghd-e-Farhang. [in Persian]
- Mohaddisi Gilvai, H (2017). *Iranian Narrative of Sociology of Religion*, Volume 1, Tehran, Tisa. [in Persian]
- Mylek, I., & Nel, P (2010), "Religion and relief: the role of religion in mobilizing civil society against global poverty", *Ko tuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online* , vol. 5, no. 2, 81-97. <https://doi.org/10.1080/1177083X.2010.519391>
- Qorbani, A (2022) . "Challenges Facing Practical Theology", *Philosophy of Religion Research*, vol. 20, no. 1, 181-186. [in Persian] <https://doi.org/10.30497/pr.2022.76226>
- Raeis-Al-Sadati, R., & Parsania, H (2023). "Religious Identity and its Indicators According to Post-modern Social Thinkers", *Sociological Cultural Studies*, vol. 14, no. 2, 1-24. [in Persian] <https://doi.org/10.30465/scs.2023.46371.2763>
- Rahmani Khalili, E (2020). "Social Health Brings Religion, Voluntary Participation, and Social Bonding", *Sociological Cultural Studies*, vol.11, no. 3, 113-138. [in Persian] <https://doi.org/10.30465/scs.2020.30863.2201>

- Razali, R., Sundana, L., & Ramli, R (2024). "Curriculum Development in Higher Education in Light of Culture and Religiosity: A Case Study in Aceh of Indonesia", *International Journal of Society, Culture, Language*, vol. 12, no. 1, 39-44. <https://doi.org/10.22034/ijsc1.2023.2010108.3144>
- Roohani, H (2022). Pathology of Religious Intellectual Epistemic Discourse, *Sociological Cultural Studies*, vol. 13, no. 2, 29-48. [in Persian] <https://doi.org/10.30465/scs.2022.40695.2540>
- Sharifi Darvazeh, M., Nasr Esfahani, A., & Mirshah J'afari, E (2021). "The Roles of Teachers in Teaching Religion", *Research in Islamic Education Issues*, vol. 29, no. 50, 207-229. [in Persian] <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516972.1400.29.50.8.8>
- Shojaei, M., & Awadzadeh, A (2022). "The Challenges of Religious Education with an Approach to Irreligion among Students in the Second Grade of High School", *Research in Islamic Education and Training*, vol. 2, no. 2, 49-66. [in Persian] <https://doi.org/10.22034/riet.2022.11126.1109>
- Shojai-zand, A (2016). "A Model for Studying Religious Non-commitment in Iran", *Strategy for Culture*, vol. 9, no. 35, 7-30. [in Persian]
- Soleymani, A (2019). "The Hierarchy in the Teachings of Religion", *Journal of Religion and the Contemporary World*, vol. 6, no. 1, 21-40. [in Persian]
- Soleymani, A (2019). "The incompatibility of the imposition of religion with the numerous verses and fundamental teachings of the holy Quran", *Journal of Religion and the Contemporary World*, vol. 5, no. 1, 21-38. [in Persian]
- Winchester, D. (2016). "Religion as Theoretical Case, Lens, and Resource for Critique: Three Ways Social Theory Can Learn from the Study of Religion", *sociology of religion*, vol. 77, no. 3, 241-260. <http://dx.doi.org/10.1093/socrel/srw019>

شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای دین‌داری در جامعه امروز در میان جوانان از منظر دانشجویان

مظهر بابایی*

پرستو صالحی**

چکیده

هدف پژوهش حاضر، شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای دین‌داری در جامعه‌ی امروز در میان جوانان از منظر دانشجویان بود. باتوجه به هدف پژوهش از پارادایم انتقادی، رویکرد کیفی و روش پژوهش هنجاری: ابعاد و دیدگاه‌ها و همچنین روش پژوهش انتقادی، بهره برده شد. میدان پژوهش، شامل ۲۶ نفر از دانشجویان دختر و پسر ترم چهار گروه آموزشی ابتدایی دانشگاه فرهنگیان استان کردستان، در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ بود. انتخاب دانشجویان به روش نمونه‌گیری هدفمند و دردسترس بود. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته محقق‌ساخته بود. یافته‌های پژوهش در سه بخش ۱. شاخصه‌های دین‌داری در زمینه‌ی فردی و اجتماعی، ۲. چالش‌های دین‌داری در زمینه‌ی اجتماعی، آموزشی و ذهنیتی و ۳. راهکارهای غلبه بر چالش‌ها، ارائه شد. نتایج نشان داد، چالش‌های موجود در مسیر دین‌داری چندبعدی‌اند و هم از محیط افراد و شرایط تربیتی و آموزشی، سرچشمه می‌گیرند و هم تحت‌تأثیر نگرش و درونیات افرادند؛ لذا برای ریشه‌یابی این چالش‌ها نیاز است که هر دو حیطه‌ی درون‌فردی و برون‌فردی افراد، موردتوجه قرار گیرد. در این جهت، تحلیل راهکارها نشان داد که نیاز است به جای تأکید بر آموزش دین، بر زمینه‌سازی در حیطه‌ی اجتماعی و تربیتی و پرورش فکری، تأکید شود.

* استادیار، گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، m.babaie@cfu.ac.ir

** کارشناسی آموزش کودکان استثنایی، گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
parastosalehi8137.8137@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۰

کلیدواژه‌ها: دین‌داری، شاخصه‌ها، چالش‌ها، راهکارها، جامعه، جوانان.

۱. مقدمه

انسان‌ها فراورده‌های اجتماعی متعددی دارند و فراورده‌های شعور انسانی، بنا بر ماهیتی که دارند، به صورت کلیت‌هایی تکامل‌یافته و اجتناب‌ناپذیر خودنمایی می‌کنند (برگر و لاکمن، ۱۳۷۵: ۱۳۶)؛ یکی از این فراورده‌ها دین است. دین در همه‌ی جهان و در کشور ما یکی از ارکان اساسی حیات اجتماعی، محسوب می‌شود (بابایی فرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۳). جامعه‌شناسان معتقدند که هرچه ارزش‌های دینی، فرهنگی و اخلاقی، تقویت شده باشد، رفتار افراد، پیش‌بینی‌پذیرتر می‌شود، زیرا افراد در چهارچوب قواعد خاصی رفتار می‌کنند؛ بنابراین، قابلیت اعتماد افراد، بیشتر و مناسبات اجتماعی، روان‌تر و کم‌هزینه‌تر، صورت می‌گیرد (رحمانی خلیلی، ۱۳۹۹: ۱۱۴)، در واقع مکتب اجتماعی دین، مجموعه‌ای منسجم از اعتقادات و عبادات مربوط به جهان مقدس است که رفتار انسان را نسبت به این جهان تنظیم می‌کند؛ به گونه‌ای که این مجموعه، یک وحدت مذهب ایجاد می‌کند و زندگی همه‌ی کسانی که به آن اعتقاد دارند، سامان می‌بخشد (دورکیم، ۱۳۸۳: ۱۲۴)؛ لذا دین‌دار بودن افراد، نقش مهمی در کنش‌های اجتماعی و سلامت ارتباطات افراد، ایفا می‌کند. از این رو، در اندیشه‌ی اجتماعی و سیاسی جهان امروز، یکی از مسائل موردتوجه، وجود زیست دینی در دنیای فرامدرن است؛ به طوری که جامعه‌شناسان معاصر نظیر فوکویاما (Fukuyama) در سال ۲۰۱۸ از تأثیر هویت دینی بر سیاست صحبت می‌کنند (رئیس الساداتی و پارسانیا، ۱۴۰۲: ۶) و وینچستر معتقد است که اکثریت قریب به اتفاق مردم در جهان هنوز به نوعی از دین‌داری معتقدند (Winchester, 2016, 257) و دین نقش مهمی در زندگی آنان دارد. دین یکی از موضوعات محوری در مطالعات جامعه‌شناختی آبای جامعه‌شناسی مانند سن‌سیمون، کنت، مارکس، دورکیم، اسپنسر، وبر و پارتو بوده است (خانی و نوربخش، ۱۳۹۵: ۳۶).

بااین‌حال، نظریاتی در رابطه با کم‌رنگ‌شدن حضور و نقش دین در جهان امروز و در نتیجه، دین‌داری در میان افراد، مطرح شده است. برای نمونه، بر اساس نظریه «دین‌زدایی» فیلسوفان عصر روشنگری، دین تا زمانی دارای سیطره اجتماعی و مدعی بی‌رقیب حوزه فرهنگ و اجتماع بود؛ اما با بلوغ علمی انسان مدرن در عصر رشد و شکوفایی عقلانیت، دیگر توجیهی برای تداوم حضور دین در جامعه، وجود ندارد (عطارزاده، ۱۴۰۱: ۵۵). این

مسئله در جامعه‌شناسی نیز موردتوجه بوده است؛ برای نمونه برگر (Berger) در سال ۱۹۶۹ معتقد بود که جامعه‌شناسی، باید دین را نوعی فرافکنی بشری تلقی کند و هابرماس (Habermas) نیز در سال ۱۹۸۷ معتقد بود که اسطوره و دین در فرایند مدرنیزه‌کردن، باید جای خود را به فلسفه و کنش ارتباطی بدهند؛ البته بعدها هر دو تغییر عقیده دادند و تأثیر دین را پذیرفتند (رئیس الساداتی و پارسانیا، ۱۴۰۲: ۶). این موارد در حالی بود که در عرصه‌ی دینی، این دین مدنی است که به‌مثابه امری عرفی و برگرفته از تجارب زیسته مردمان، می‌تواند نقش مهمی در اعتلا و پیشرفت جامعه ایفا کند. در عرصه دینی، دین مدنی با عطف توجه به امر عرفی که برگرفته از تجربیات و رویکردهای متنوع و متکثر منتشر در سطح جامعه در ادوار مختلف تاریخی است، می‌تواند ضامن شکوفایی و اعتلای جمعیت‌های فعال در جامعه جهت خودکفایی و همبستگی ارگانیک باشد (میری، ۱۳۹۹: ۸). فارغ از این موارد، در ایران نیز به‌خصوص در دوران قاجار، مسئله‌ی دین‌داری با تحولات فراوانی روبه‌رو بوده است؛ با ظهور و بروز تفکرات نوین و مدرنیته در عصر قاجاریه، روشنفکران ایرانی متأثر از مکاتبی چون لیبرالیسم، سوسیالیسم و پوزیتیویسم، دیدگاه‌های جدیدی را در عرصه‌ی فکر و اندیشه، مطرح کردند که رویکرد غالب آثار و تقریرات این روشنفکران، تقلید کورکورانه از غرب بود؛ اما بعدها جلال آل‌احمد با نفی غرب و دورساختن خویش از گفتمان روشنفکری سکولار، الهام‌بخش گفتمان جدیدی تحت عنوان روشنفکری دینی در ایران شد (روحانی، ۱۴۰۱: ۳۰). وجود چنین فرازوفرودهایی در زمینه‌ی دین‌داری، نشان از این است که دین‌دار به‌مثابه انسان و دین‌داری به‌مثابه یک پدیده انسانی، نمی‌تواند از مقتضیات حاکم بر حیات دنیوی بشر، فارغ باشد و بیرون بماند (شجاعی‌زند، ۱۳۹۵: ۸). در واقع انسان، مخاطب دین است و لذا تغییرات در انسان و جهان بشری، سبب تغییر در دین‌داری و به‌تبع آن تغییر در دین‌ورزی می‌شود (هوشنگی، ۱۴۰۱: ۲۱۱)؛ چنان که امروزه در بین جوانان برخی جوامع، پدیده «دین‌گریزی» یکی از مشکلات اساسی جوامع انسانی است (شجاعی و عوض‌زاده، ۱۴۰۱: ص ۵۲).

در عصر مدرنیته، به دلیل ظهور پدیده‌هایی همچون کنترل از راه دور و وسایل ارتباط جمعی، سلطه‌ی سنت در شکل‌دادن به کنش‌ها و نظام ارزشی جامعه، ضعیف شده و امکان بازتولید نظام ارزشی در این عصر، به حداقل رسیده است. تنوع فراوان هنجارها و ارزش‌ها، به نسل جدید، امکان می‌دهد که تا حدودی بین راه‌های مختلف زندگی به انتخاب بپردازند یا عناصر گوناگون فرهنگ را از نو در انگاره‌های جدید، ترکیب کنند. در دوران مدرن که

سرعت تغییرات اجتماعی، شتاب زیادی دارد، جوانان به دلیل اقتضای سن، در پی تغییرات و فهم آن‌اند و اعتقاد و عمل به ارزش‌های سنتی را ناپذیرفتنی می‌شمارند (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۶). در این میان، دین‌داری به‌عنوان کنشی اجتماعی در میان قشر جوان، به نوعی چالش برای آنان مبدل شده است. امروزه با نگاهی به سطح جامعه، می‌توان تا حدودی مشارکت کم‌تر جوانان در مناسک دینی، بی‌رغبتی به فراگیری آموزه‌های دینی، کم‌اهمیت دانستن مسائل دینی و حضور کم‌رنگ‌تر جوانان نسبت به گذشته را در اماکن دینی و مساجد مشاهده کرد. چنین شرایطی، ممکن است نشانه‌ای بر کم‌رنگ‌شدن دین‌داری در جامعه باشد؛ اما باین‌حال، نمی‌توان به‌طور قطع، چنین نتیجه‌ای گرفت. این که آیا جوانان دین‌داری را کنشی مثبت در اجتماع می‌دانند یا آن را کنشی ناکارآمد در دنیای امروز برمی‌شمارند و این که آیا تمام اعمال دین‌دارانه را در قالب یک نوع کنش خاص می‌شناسند یا مجموعه‌ای از کنش‌های اجتماعی را برخاسته از دین‌داری و نشانه‌ای بر پابندی به آن می‌دانند، وضعیت دین‌داری در جامعه‌ی امروز را نمایان می‌سازد؛ لذا نوع نگاه افراد و تصور آنان از نحوه‌ی دین‌داری است که مشخص می‌کند، دین‌داری در جامعه‌ی امروز در قالب چه نوع کنش‌هایی ابراز می‌شود و وضعیت دین‌داری در جامعه‌ی کنونی با بررسی عمیق دیدگاه افراد، قابل فهم است.

باتوجه به این که گروه‌های جوان به‌عنوان اصلی‌ترین گروه در ایجاد و شکل‌دهی خرده‌فرهنگ‌ها و سبک‌های خاص زندگی در جوامع مدرن به‌حساب می‌آیند (غلامی و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۶) و همواره جزو فعال‌ترین کنشگران اجتماعی بوده‌اند؛ از این رو، فهم و شناسایی درک جوانان این نسل از دین‌داری و همچنین شناسایی چالش‌های دین‌داری از نگاه آنان و راهکارهایی که برای این مسئله در نظر دارند، بسیار حائز اهمیت است و نقش مهمی در فهم کنش‌های اجتماعی در زمینه‌ی دین، تداوم سلامت جامعه و فرهنگ حاکم بر آن، ایفا می‌کند، همچنین نحوه‌ی کنشگری جوانان این نسل را در مقوله‌ی دین و نحوه‌ی دین‌داری، مشخص می‌کند و علاوه بر این، به دست‌اندرکاران یاری می‌رساند تا باتوجه به نوع دیدگاه، نیازها و پیشنهادات نسل جوان امروزی، روش‌های مناسبی جهت ترویج و آموزش دین‌داری در جامعه، اتخاذ کنند و از کم‌رنگ‌شدن حضور آن در میان جوانان پیشگیری نمایند.

بر چنین زمینه‌هایی، در پژوهش حاضر، شاخصه‌ها و معنای دین‌داری از نگاه دانشجویان که خود فعال‌ترین کنشگران اجتماعی در بین اقشار جوان جامعه‌اند، بررسی می‌شود و از

شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای ... (مظهر بابایی و پرستو صالحی) ۱۱

نگاه این افراد به تحلیل چالش‌ها و راهکارهای غلبه بر چالش‌های دین‌داری باتوجه‌به شرایط فرهنگی جامعه، پرداخته می‌شود؛ لذا در این پژوهش با این سؤالات مواجهیم که:

۱. از نگاه دانشجویان، دین‌داری به چه معناست و شاخصه‌های آن شامل چه مواردی است؟

۲. از نگاه همین گروه، چه چالش‌هایی در رابطه با دین‌داری در جامعه‌ی کنونی ما میان جوانان وجود دارد؟

۳. از نگاه دانشجویان، راهکارهای غلبه بر چالش‌های دین‌داری باتوجه‌به فرهنگ جامعه، میان جوانان امروزی شامل چه مواردی است؟

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

فرهنگ و جامعه بر حسب فرایند دیالکتیکی پیش‌رونده‌ای، متشکل از سه عامل اساسی برون‌سازی، عینی‌سازی و درونی‌سازی است (برگر و لاکمن، ۱۳۷۵: ۱۷۷)؛ برون‌شدن فرایند مستمری است که طی آن، انسان فراورده‌های اجتماعی خلق می‌کند (برگر و لاکمن، ۱۳۷۵: ۸۰). دین‌داری را می‌توان یکی از این فراورده‌ها دانست؛ در بحث‌های جامعه‌شناختی دین، دین به باورها، نمادها، شعائر و مناسک، تجربه درونی و یک اجتماع دینی تقسیم می‌شود (محدثی گیلوایی، ۱۳۹۶: ۴۱). امروزه با نگاه به هر ملتی، می‌توان آثار دین و دین‌داری را در محیط زندگی و تعاملات افراد یافت. دین‌داری، وضعیتی است که آحاد انسانی به هر طریق، تعلق خاطری نسبت به دین و البته به دین مشخصی پیدا می‌کنند و در مقام پیرو، خود را ملزم به متابعت از تعالیم و فرامین آن می‌یابند (شجاعی‌زند، ۱۳۹۵: ۸)؛ لذا دین‌داری، مستلزم پذیرش دین است. از این رو، پذیرش اصل دین، نخستین گامی است که انسان در دین‌داری بر می‌دارد (سلیمانی، ۱۳۹۷: ۲۱). دین، فارغ از توحیدی یا غیرتوحیدی بودن، یکی از پربارترین، معنادارترین و تأثیرگذارترین نظام‌های معنایی است که بشر، تجربه کرده و هرگز نتوانسته است (حداقل به طور کامل) از دایره نفوذ و تأثیر آن عبور کند (خشک‌جان، ۱۴۰۱: ۲۴). دین و مذهب، امری انسانی و بنابراین مقوله‌ای در عین حال اجتماعی و زبان‌شناختی و اقتصادی است؛ زیرا انسان خارج از قلمرو زمان و حیات اقتصادی، قابل تصور نیست (محدثی گیلوایی، ۱۳۹۶: ۴۷)؛ لذا دین و به تناسب آن، دین‌داری، بخش جدایی‌ناپذیر زندگی بشری بوده است و افراد، همواره کوشیده‌اند تا

درجهت پابندی به اصول دین خود، قدم بردارند و زندگی اجتماعی خود را بر مبنای آن شکل دهند.

در این راستا، تاکنون تحقیقات و پژوهش‌های متعددی نیز در رابطه با معنای دین، دین‌داری و چالش‌های پابندی به آن در جامعه، صورت گرفته است. در رابطه با معنای دین، پور امینی (۱۴۰۲) با تحلیل مفهوم عبادت، نشان داد، عبادت به معنای باور اختیاری به یگانگی رب و فرمان‌برداری فروتنانه از استکبار و سرپیچی نسبت به رب است. سلیمانی (۱۳۹۸) در تحقیقی به این اشاره می‌کند که دین دارای روح و ظاهر است و اموری همچون نماز و روزه، عرضیات آن‌اند و روح دین اسلام، تسلیم بودن در مقابل حق و حقیقت و عشق‌ورزیدن به آن است. همچنین سلیمانی (۱۳۹۶) نشان داد که می‌توان تعریف مفهومی و نه ماهوی از دین ارائه داد.

در رابطه با چالش‌های دین و دین‌داری در جامعه‌ی کنونی، قربانی (۱۴۰۲) نشان داد موانع پیش روی فلسفه دین در ایران، مواردی همچون بستر نسبتاً الحادی و غربی فلسفه‌ی دین، سطح پایین معرفت دینی مردم و... می‌باشد. در پژوهشی دیگر، قربانی (۱۴۰۱) اشاره می‌کند که چالش‌های دین‌داری و الهیات عملی، چالش‌هایی همچون انتظار بشر از دین، سنت و تجدد و جهانی‌شدن است. عطارزاده (۱۴۰۱) در پژوهشی در رابطه با تداوم کارکرد اخلاقی دین در دنیای معاصر، چالش‌های پیش روی آن از جمله عقل‌مداری محض و خصوصی‌شدن دین را شناسایی می‌کند. در رابطه با چالش‌های دین‌داری در زمینه‌ی تربیت دینی، شجاعی و عوض‌زاده (۱۴۰۱) با بررسی چالش‌های تربیت دینی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه، نشان دادند که شش عامل ویژگی‌های شخصی و عاطفی، ویژگی‌های فرهنگی، فقدان برنامه‌ریزی، خانواده و دوستان، بی‌توجهی به پدیده دین‌گریزی و ویژگی‌های اقتصادی، بخش اصلی چالش‌های موجود را تبیین می‌کنند. امینی (۱۴۰۰) نشان داد که در حوزه برنامه درسی دین و زندگی مقطع متوسطه دوم، نظام آموزشی کشور مجموعاً با دو مانع اصلی؛ یعنی مشکلات آموزشی و چالش‌های غیرآموزشی، مواجه است. در رابطه با غلبه بر این چالش‌ها، شریفی دروازه و همکاران (۱۴۰۰) نقش آموزگاران در آموزش دین را بررسی کردند و سه مقوله‌ی متخصص و بادرایت در مسائل دینی، ارتباط عاطفی معلم (دوست و راهنما) و نقش الگویی در رابطه با نقش آموزگار را برای معلم، دسته‌بندی کردند. همچنین شریفی دروازه و همکاران (۱۳۹۹) با بررسی تجارب زیسته‌ی معلمان دینی، نشان دادند که آموزگاران و متخصصان بر استفاده از روش‌هایی تأکید داشتند

که بستر لازم را برای تفکر و استدلال و قضاوت در دانش‌آموزان ایجاد کند. معمار و پارسافر (۱۳۹۹) با مقایسه‌ی میان محورهای دین‌داری، نشان دادند که بهترین مسیرهای دین‌دار شدن، از تقاطع طلب (تقاضا) و اراده (فعال‌بودن) عبور می‌کنند. پژوهش بیابانکی (۱۳۹۸) نیز به این اشاره دارد که از نظر محققان علوم‌شناختی دین، مکانیزم‌های ذهنی و شناختی انسان دارای جهت‌گیری‌ها و سوگیری‌های خاصی هستند که او را مستعد پذیرش و انتقال باورهای دینی می‌کنند.

در جدیدترین پژوهش‌های سایر کشورها نیز به مبحث دین‌داری و چالش و راهکارهای آن در جامعه تا حدودی پرداخته شده است. رزالی و همکاران (Razali et al., 2024) در پژوهشی به روش‌های توسعه‌ی دین‌داری به کمک برنامه‌ی درسی و ایجاد محیط آموزشی جذاب برای آگاهی‌های مذهبی و فرهنگی می‌پردازد. ادریس و همکاران (Idris et al., 2024) در مطالعه‌ای، چالش‌های مداومی مانند سیاسی‌شدن دین و نفوذ ایدئولوژی‌های افراطی را در اندونزی آشکار می‌کنند. باین‌وجود، یافته‌های پژوهش بر عاملیت افراد و جوامع در ترویج تساهل مذهبی از طریق گفتگو، آموزش و ابتکارات مشارکت اجتماعی، تأکید می‌کند. یافته‌های پژوهش دیانتو و همکاران (Diyanto et al., 2024) تأثیر معلم، محیط مدرسه و تحولات تکنولوژیکی را در شکل‌گیری نگرش مذهبی دانش‌آموزان دبیرستانی نشان می‌دهد. باگوات و همکاران (Bhagwat et al., 2011) به چالش‌های همکاری میان سازمان‌های مبتنی بر دین و سکولار پرداختند و به‌عنوان راهکار، همکاری بر اساس ارزش‌های اخلاقی را پیشنهاد دادند. مایلک و نل (Mylek & Nel, 2010) به این موضوع می‌پردازند که چه چیزی دین را در بسیج بازیگران جامعه مدنی برای مشارکت در فقرزدایی و توسعه فراملی مؤثر می‌سازد. این مقاله برجستگی بازیگران مذهبی در این زمینه و نقش و چالش دین در تحولات اجتماعی را بررسی می‌کند.

مشاهده می‌شود که پژوهش‌های متنوعی در زمینه‌ی معنای دین و دین‌داری صورت گرفته است و از ابعاد مختلفی به چالش‌ها و راهکارهای دین‌داری و تربیت دینی، نگرینسته شده است؛ اما باین‌حال، در هیچ‌کدام از پژوهش‌ها از دید جوانان^۱ و از درون جامعه‌ی جوانان و باتوجه‌به نیازها و خواسته‌های آنان که از اصلی‌ترین کنشگران اجتماعی‌اند و نقش مهمی در تداوم فرهنگ و سلامت جامعه دارند، به تبیین این موضوع‌ها پرداخته نشده است.

۳. روش پژوهش

هدف پژوهش حاضر، شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای در دنیای امروز در میان جوانان از منظر دانشجویان بود. برای دستیابی به این هدف، به طرح و پاسخگویی به این سؤالات پرداخته شد:

۱. از نگاه دانشجویان، دین‌داری به چه معناست و شاخصه‌های آن شامل چه مواردی است؟
۲. از نگاه همین گروه، چه چالش‌هایی در رابطه با دین‌داری در جامعه کنونی ما میان جوانان وجود دارد؟
۳. از نگاه دانشجویان، راهکارهای غلبه بر چالش‌های دین‌داری باتوجه به فرهنگ جامعه، میان جوانان امروزی، شامل چه مواردی است؟

از همین رو، جهت پاسخگویی به این سؤالات از پارادایم انتقادی، رویکرد کیفی و روش پژوهش هنجاری: ابعاد و دیدگاه‌ها (Normative Inquiry: Dimensions and Stances) و همچنین روش پژوهش انتقادی (Critical Research Method)، بهره برده شد. میدان پژوهش، شامل دانشجویان دختر و پسر ترم چهار گروه آموزشی ابتدایی دانشگاه فرهنگیان استان کردستان، در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بود. انتخاب دانشجویان به روش نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس بود. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته محقق‌ساخته بود. فرایند مصاحبه تا جایی ادامه یافت که اشباع نسبی در داده‌ها حاصل شد. در مجموع، با ۲۶ دانشجو معلم بعد از اخذ رضایت آگاهانه و کامل آن‌ها، مصاحبه انجام شد.

فرایند کار به این صورت بود که ابتدا و بعد از تبیین دغدغه پژوهش به تدوین مصاحبه‌نامه پرداخته شد. سؤالات در اختیار دانشجویان قرار گرفت. تعداد زیادی پاسخ حاصل شد و در میان آن‌ها با ملاک کامل‌تر بودن پرسش‌نامه، دست به انتخاب زده شد و ۲۶ مورد با ملاک اشباع نظری و نسبی داده‌ها، انتخاب شدند. انتخاب این دسته از افراد، علاوه بر جوان بودن خود دانشجویان، داشتن دغدغه دین‌داری و البته اعلام شناخت جوانان به واسطه‌ی تعامل با آن‌ها در سطوح مختلف اجتماعی بود. اهداف کار با آن‌ها در میان گذاشته شد و بعد از کسب رضایت از آن‌ها جهت مشارکت در موضوع پژوهش، مصاحبه‌نامه‌ها در اختیارشان قرار گرفت. بعد از جمع‌آوری داده‌ها، یافته‌ها در سه گام، دسته‌بندی شدند: ۱. شناسایی شاخصه‌ها/ چرستی دینداری، ۲. شناسایی چالش‌های دینداری و ۳. ارائه راهکارهایی برای عبور از این چالش‌ها در میان جوانان از منظر دانشجویان دانشگاه فرهنگیان کردستان.

سرانجام، در پژوهش حاضر، جهت حصول اطمینان از روایی و پایایی در داده‌ها از چند معیار در معنای کیفی آن استفاده گردید: ۱. مطالعه و بازنگری چندباره و دقیق پژوهشگران در اصل متن داده‌ها و اطمینان از ربط و نسبت آن با موضوع. ۲. توصیف دقیق فرایند گردآوری، استنباط، تحلیل و دسته بندی داده‌ها. این فرایند میزان ثبات نسبی در فرایند دستیابی به نتایج را تایید کرد. ۳. سپس یافته‌های به دست آمده از تحلیل داده‌های گردآوری شده به کمک روش (خبره‌سنجی)، نقدپذیری نقادان برنتایج حاصله و حتی امکان تکرار برخی بخش‌ها یا مبانی با خبرگان جدیدتر، مدنظر قرار گرفت. ۴. استفاده از متون بیشتر و عرضه‌ی علمی به صورت مقاله و انتظار نقد داخلی و خارجی از موارد ارزیابی کیفیت این نوع پژوهش بود.

جدول ۱. مشخصات مصاحبه شوندگان

کد	جنسیت	سن (سال)	کد	جنسیت	سن (سال)
۱	زن	۲۰	۱۴	مرد	۲۱
۲	مرد	۱۹	۱۵	زن	۲۰
۳	زن	۲۰	۱۶	زن	۲۰
۴	زن	۲۴	۱۷	مرد	۲۰
۵	مرد	۲۰	۱۸	زن	۲۳
۶	زن	۲۲	۱۹	زن	۲۱
۷	زن	۲۳	۲۰	مرد	۲۱
۸	زن	۲۱	۲۱	زن	۲۱
۹	زن	۲۰	۲۲	زن	۲۳
۱۰	زن	۲۱	۲۳	مرد	۲۱
۱۱	زن	۲۵	۲۴	مرد	۲۱
۱۲	مرد	۲۰	۲۵	زن	۲۲
۱۳	زن	۲۱	۲۶	زن	۲۰

۴. یافته‌ها

یافته‌های پژوهش در سه بخش اصلی شاخصه‌های دین‌داری، چالش‌های دین‌داری در جامعه و راهکارهای غلبه بر چالش‌های دین‌داری افراد در جامعه، ارائه می‌شود.

۱.۴ شاخصه‌های دین‌داری

پیش از پرداختن به چالش‌های موجود بر سر راه دین‌داری و افراد دین‌دار در جامعه، نیاز است که به طور دقیق، شاخصه‌های دین‌داری مشخص و تبیین شوند؛ از این رو شاخصه‌ها در دو بخش شاخصه‌های فردی دین‌داری و شاخصه‌های مرتبط با حضور فرد در اجتماع از نگاه دانشجویان، ارائه می‌شوند.

۱.۱.۴ شاخصه‌های فردی دین‌داری

تعدادی از شاخصه‌هایی که بنا بر نظر دانشجویان برای دین‌داری برشمرده شدند، مربوط به بُعد دین‌داری فردی است. این موارد عبارت‌اند از:

۱.۱.۱.۴ پایبندی به اصول دین و عمل به دستورات: از نگاه دانشجویان، پیروی از احکام الهی، نشانه‌ی دین‌دار بودن فرد است. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۰ نیز معتقد است: «فردی که به خداوند باور داشته و پیرو دستورهای و احکام خداوند باشد، فردی دین‌دار است.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۵، ۶، ۷، ۹، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۸، ۱۹، ۲۳ و ۲۴).

۲.۱.۱.۴ انجام واجبات و ترک محرمات: از نظر تعدادی از دانشجویان، دین‌داری به معنای انجام واجبات دینی و دوری از افعالی است که از انجام آن‌ها نهی شده است. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱ معتقد است: «فرد دین‌دار کسی است که حلال و حرام را رعایت می‌کند و نماز و روزه را درست انجام می‌دهد.» (موارد مشابه: کدهای ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۲۱، ۲۳، ۲۴ و ۲۵).

۳.۱.۱.۴ یکی بودن اعتقادات و اعمال: از نظر دانشجویان، دین‌داری، حالتی عملی دارد و صرفاً در اعتقادات دینی، خلاصه نمی‌شود؛ به گونه‌ای که ایمان و عمل فرد، باید هم‌راستا باشند. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۵ نیز اظهار می‌کند: «فرد عمل و فکرش یکی باشد، در دل چیزی نگوید و در عمل چیز دیگری ارائه دهد.» (موارد مشابه: کدهای ۳، ۸، ۱۳، ۱۸، ۲۲ و ۲۶).

۴.۱.۱.۴ پذیرش اصول دین از روی منطق و ثبات رأی منطقی: از نگاه دانشجویان، اعتقادات دینی، زمانی ارزشمندند که به وسیله‌ی عقل و منطق، پذیرفته شده باشند. در این خصوص مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۱ بیان می‌کند: «این پایبندی، باید منطقی باشد و آن‌قدر محکم و قدرتمند باشد که به‌خاطر نظر شخصی اطرافیان که هیچ سندیتی ندارد،

شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای ... (مظهر بابایی و پرستو صالحی) ۱۷

تغییر نکند؛ بلکه فقط در مقابل مستندات محکم، فرد حاضر به فکرکردن و تجدیدنظر باشد.» (موارد مشابه: کدهای ۸، ۱۳، ۱۶ و ۲۵).

۵.۱.۱.۴ اعتقاد قلبی نه نگرش پاداش‌نگرانه: از نگاه دانشجویان، دین‌داری حقیقی، پذیرش دین به طور قلبی و بدون ریا یا درنظرگرفتن سود و پیامدهایی است که به‌خاطر آن، کسب می‌شود. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۴ معتقد است: «دین‌داری به این معناست که فرد تمام کارهایش را فقط و فقط به نیت قرب معنوی و بدون ریا و توقع پاداش دنیوی انجام دهد.» (موارد مشابه: کدهای ۶، ۸، ۲۱، ۲۴ و ۲۶).

۶.۱.۱.۴ تقوا و پرهیزگاری: از منظر دانشجویان، پرهیزگاری افراد یکی از نشانه‌های اصلی دین‌داری است؛ چرا که فرد همواره و در هر کاری خداوند را حاضروناظر بر کارش می‌داند. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۴ معتقد است: «یکی از شاخصه‌های دین‌داری، پرهیزکاری فرد است، به این معنا که همیشه خدا را حاضروناظر بر اعمال خود ببیند و حتی دور از چشم دیگران، دچار لغزش و خطا نشود.» (موارد مشابه: کدهای ۵، ۱۳ و ۲۰).

۷.۱.۱.۴ رشد معنوی: از نگاه دانشجویان، دین‌داری، یعنی رسیدن به مراتب بالای رشد معنوی و همواره در پی کسب کمالات روحی بودن. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۸ بیان می‌کند: «افراد دین‌دار به دنبال رشد روحی و معنوی‌اند.»

۲.۱.۴ شاخصه‌های اجتماعی دین‌داری

دسته‌ای از شاخصه‌های دین‌داری، مرتبط با بعد حضور اجتماعی فرد و زندگی اجتماعی اوست و صرفاً محدود به اعمال شخصی نمی‌شود. این موارد عبارت‌اند از:

۱.۲.۱.۴ پایبندی به اصول اخلاقی اجتماعی: از نگاه دانشجویان، دین‌داری محدود به فقط دین اسلام نیست؛ بلکه فردی که به اصول اخلاقی صحیح پایبند است، فردی دین‌دار است، حال ممکن است او پیرو هر دینی باشد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۵ بیان می‌کند: «شاید دین، فقط دین اسلام و احکام آن نباشد و دین‌داری به معنای انسانیت باشد.» (موارد مشابه: کدهای ۳، ۶، ۷، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۲۱ و ۲۲).

۲.۲.۱.۴ خوش‌اخلاقی: یکی از شاخصه‌های مهم شناسایی فرد دین‌دار، می‌تواند خوش‌اخلاقی در ارتباط با دیگران باشد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۸ بیان می‌کند: «دین‌دار از ویژگی‌های اخلاق خوب، خوش‌خلقی، مهربانی و محبت‌کردن، برخوردار است.»

۳.۲.۱.۴ متخلق شدن به اخلاق الهی در برخورد با دیگران: از نگرهی دانشجویان، فرد دین‌دار در تعامل با دیگران باید شاخصه‌های برتر اخلاقی و دینی را در خود نشان دهد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۳ بیان می‌کند: «مهم‌ترین نشانه‌ها از نظر من، صداقت و راست‌گویی، امانت‌داری، تهمت‌نزدن به کس دیگر و قضاوت بیجا درمورد مردم است.» (موارد مشابه: کدهای ۱۲، ۱۳، ۱۷، ۱۸، ۲۲ و ۲۶).

۴.۲.۱.۴ رعایت حق‌الله توأم با حق‌الناس به طور مادی و معنوی: از نظر تعداد زیادی از دانشجویان، دین‌داری در انجام اعمال عبادی خلاصه نمی‌شود و زمانی کامل است که فرد به حقوق دیگران نیز احترام بگذارد و حق‌الناس را در بعد مادی و معنوی به جا بیاورد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲ توضیح می‌دهد: «دین‌داری به معنای رعایت حقوق دیگران و پایمال‌نکردن آن و توهین‌نکردن به دیگران و بخشش و نیک سخن بودن است، نه صرفاً خواندن نماز یا گرفتن روزه.» (موارد مشابه: کدهای ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۲، ۲۳ و ۲۵).

۵.۲.۱.۴ کمک به دیگران: از نگاه دانشجویان از شاخصه‌های مهم دین‌داری، یاری رساندن به هموعان و انفاق است، به گونه‌ای که مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۶ معتقد است: «اینکه به دیگران کمک کنیم، از نیازمندان دستگیری کنیم، به یتیمان اطعام بدهیم و نیکوکار باشیم، خود، دین‌داری محسوب می‌شود.» (موارد مشابه: کد ۸).

۶.۲.۱.۴ عمل در جهت رسیدن به سعادت خود و جامعه: از نگاه دانشجویان، انسان دین‌دار، فردی است که به دنبال رشد و تعالی خود و جامعه است و امر به معروف و نهی از منکر می‌کند. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۷ نیز معتقد است: «افرادی را دین‌دار می‌دانم که با ستم مبارزه کنند، در جهت نفی فقر، فساد و برقراری عدالت تلاش کنند.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۹، ۱۲، ۱۳ و ۱۹).

۲.۴ چالش‌های دین‌داری

دین‌داری در جامعه، همواره با چالش‌هایی روبه‌رو بوده است. دانشجویان این چالش‌ها را در سه زمینه‌ی چالش‌های اجتماعی، چالش‌های مربوط به نحوه‌ی آموزش و چالش‌های مرتبط با ذهنیت و فرهنگ خود افراد، بیان کرده‌اند.

۱.۲.۴ چالش‌های اجتماعی

چالش‌های دین‌داری در زمینه‌ی اجتماعی، مربوط به مسائل اجتماعی و نحوه‌ی برخورد با دین‌داران در سطح اجتماع می‌شود. این چالش‌ها تحت‌تأثیر بر همکنش‌های اجتماعی و بازخوردهایی است که افراد از آحاد جامعه دریافت می‌کنند. این موارد از دید دانشجویان عبارت‌اند از:

۱.۱.۲.۴ مشکلات اقتصادی: مشکلات اقتصادی، می‌تواند یکی از موانع اصلی دین‌داری در سطح جامعه باشد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۶ در این خصوص بیان می‌کند: «هر روزه، مشکلات جامعه و مردم از هر لحاظ، به‌خصوص، اقتصادی، آن‌قدر زیاد می‌شود که دیگر فرصتی برای افراد نمی‌گذارد تا بتوانند به مسائل دینی، فکر کنند.» (موارد مشابه: کدهای ۱۴، ۱۸، ۲۳ و ۲۵).

۲.۱.۲.۴ تأثیر نامناسب رسانه و فضای مجازی بر ذهنیت افراد: از نگاه دانشجویان، یکی از مسائلی که دین‌داری را در دنیای امروز با چالش مواجه می‌کند، فعالیت‌های ضد دینی صورت گرفته به وسیله‌ی فضای مجازی و رسانه‌های اجتماعی است. در این خصوص، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۴ معتقد است:

مهم‌ترین مانع دین‌داری صحیح، فضای مجازی است؛ چون وقتی شما یک مطلب رو به نسل بعدی آموزش می‌دید، در حالی‌ست که بیشتر وقت، اون نسل در فضای مجازی است و دقیقاً عکس اون چیزی که شما گفتید رو می‌آورند. مثلاً خدا مهربان است؛ ولی فضای مجازی این همه ظلم توشه، پس مهربانی خدا کو؟ (موارد مشابه: کدهای ۱، ۶، ۷، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳ و ۲۴).

۳.۱.۲.۴ وجود افراد متظاهر به دین‌داری: از نگره‌ی دانشجویان، وجود بعضی افراد به‌ظاهر دین‌دار، یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین چالش‌های گسترش دین‌داری و پذیرش تربیت دینی در سطح جامعه است. این افراد به نوعی نماد اجتماعی نامناسب از دین‌داری مبدل می‌شوند. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۶ چنین توضیح می‌دهد:

در حال حاضر در جامعه مشاهده می‌کنیم که بعضی از افراد، دین‌داری خود را فقط در ظاهر نشان می‌دهند و در باطن همان کارهایی که در نهی‌ازمنکر به دیگران می‌گویند نیز خود، انجام می‌دهند. هنگامی که بقیه افراد نیز این موارد را می‌بینند، خودبه‌خود نسبت به امور دینی، دل‌سرد می‌شوند. (موارد مشابه: کدهای ۲، ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۲۱ و ۲۲).

۴.۱.۲.۴ استفاده‌ی ابزارهای برخی افراد از دین: بعضی افراد هستند که دین را وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف و خواسته‌های خود قرار می‌دهند. در این خصوص، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲ بیان می‌کند:

برخی افراد از دین سوءاستفاده می‌کنند و دین را با منافع خودشان وفق می‌دهند، در نتیجه دین را تحریف می‌کنند و باعث پدیدآمدن فرقه‌هایی مثل سلفیت در جامعه می‌شوند که مانعی برای گسترش و آموزش دین‌داری صحیح به نسل‌های بعد می‌شود. (موارد مشابه: کدهای ۱، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۲۲ و ۲۴).

۵.۱.۲.۴ نگاه تحقیرآمیز به افراد دین‌دار: گاهی در سطح جامعه با افرادی روبه‌رو می‌شویم که افراد دین‌دار را مورد تحقیر قرار می‌دهند. در این شرایط، بانوعی تنبیه اجتماعی غیر رسمی روبه‌رو خواهیم بود که به طور اشتباه بر روی افراد دین‌دار اعمال می‌شود. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۷ با مثالی توضیح می‌دهد:

مثلاً در جامعه امروزی که اغلب افراد از پوشش‌هایی استفاده می‌کنند که در چهارچوب اسلام نیست و اگر کسی بخواهد پوششی در چهارچوب اسلام داشته باشد، کار سختی پیش رو دارد و باید انگیزه بالایی برای این کارش داشته باشد تا بتواند در برابر موانع و رفتارهای جامعه بایستد. (موارد مشابه: کدهای ۱۱ و ۱۸).

۶.۱.۲.۴ شکاف نسلی و تغییرات فرهنگی: تغییرات فرهنگی در هر نسلی رخ می‌دهد و در مواقعی ممکن است موجب مشکل در روابط دو نسل شود. این مورد می‌تواند بر تربیت دینی نسل بعد نیز اثرگذار باشد و نوعی انتقال فرهنگی نادرست رخ دهد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۰ بیان می‌کند: «به نظرم یکی از مهم‌ترین موانع، تفاوت بین نسل‌ها است، به‌طوری‌که نسل فعلی در جامعه و فضایی زندگی می‌کنند که دین در آن نقش کم‌رنگ‌تری را دارد و همچنین نسل گذشته برای آموزش به مشکل می‌خورند.» (موارد مشابه: کدهای ۱۱، ۱۸ و ۲۶).

۷.۱.۲.۴ اختلافات میان مذاهب اسلامی: از نگاه دانشجویان، وجود اختلاف میان مذاهب اسلامی و تلاش دشمنان برای دامن‌زدن به آن، یکی از موانع اصلی دین‌داری افراد است. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۲ معتقد است: «اختلافات جزئی میان تندروان شیعه و سنی و اختلافاتی که زیادی آن‌ها را بزرگ کردند، یکی از موانع اصلی است».

شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای ... (مظهر بابایی و پرستو صالحی) ۲۱

۸.۱.۲.۴ **دنیامداری و مادی‌گرایی:** از نگاه دانشجویان، فرهنگ مصرف‌گرایی و تلاش برای کسب منافع مادی و دنیایی، یکی از موانع دین‌داری افراد است. درواقع با نوعی رویکرد مشابه به سکولار روبه‌رو خواهیم بود. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۵ توضیح می‌دهد: «جامعه این عقیده را به جوانان تلقین کرده است که پول و مادیات، تمامی نیاز آدمی است.» (موارد مشابه: کدهای ۴، ۵، ۶، ۱۳، ۲۰، ۲۲، ۲۳ و ۲۶).

۹.۱.۲.۴ **نمود چهره‌ای نادرست از دین:** در طول تاریخ گروه‌هایی بوده‌اند که خود را نماد دین و اصل آن معرفی کرده‌اند و موجب نشان‌دادن چهره‌ای نادرست از دین اسلام می‌شوند و افراد را از دین روی‌گردان می‌کنند. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۵ بیان می‌کند: «الگوی نادرست مانند داعش با نام اسلام، دیدگاه افراد را در رابطه با دین اسلام، عوض کرد و اکنون در دنیا، اغلب دیدگاه نسبت به دین اسلام، یک دیدگاه محدودکننده، خشن و قتل و خشونت است.» (موارد مشابه: کدهای ۶، ۷ و ۱۲).

۲.۲.۴ چالش‌های شرایط آموزشی

علاوه بر مسائل اجتماعی، نحوه‌ی آموزش امور دینی نیز چالش‌هایی را برای ترویج دین و تربیت دینی، ایجاد کرده است. از دید دانشجویان، این موارد عبارت‌اند از:

۱.۲.۲.۴ **عدم آگاهی و پایبندی والدین به امور دینی:** خانواده به‌عنوان اولین نهاد تربیتی، نقش مهمی در گرایش به دین‌داری در افراد دارد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲ نقش والدین را این‌گونه توضیح می‌دهد: «در صورتی که والدین خود مطالعه‌ای نداشته باشند، در این صورت فرزندان‌شان، دچار سردرگمی می‌شوند و همچنین عدم پایبندی والدین به اعتقاد دینی، مورد دیگری است؛ چون که والدین به‌عنوان مهم‌ترین و پرنقش‌ترین الگو برای فرزندان‌شان هستند.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۳، ۷، ۸، ۱۳، ۱۷، ۱۸، ۲۲، ۲۳ و ۲۴).

۲.۲.۲.۴ **عدم تخصص و آگاهی دینی مربی:** علاوه بر والدین، معلمان نیز نقش مهمی در دین‌داری یادگیرندگان دارند و ناتوانی و ناآگاهی آن‌ها در آموزش صحیح، موجب چالش در آینده‌ی دینی دانش‌آموزان می‌شود. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۴ معتقد است: «عدم آگاهی بعضی معلمان و عدم تربیت دینی صحیح خود آن‌ها، تأثیرگذار است و می‌تواند موجب انحراف یادگیرندگان شود.» (موارد مشابه: کدهای ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۵ و ۱۸).

۳.۲.۲.۴ **بی‌توجهی به سبک آموزش‌پذیری دینی در عصر حاضر:** از نگاه دانشجویان، انسان‌های این دوره نسبت به ادوار پیشین، سبک‌های متفاوتی برای پذیرش دین دارند. عدم

توجه به این مسئله در آموزش امور دینی، فراگیری آن را با چالش مواجه می‌کند. درواقع به نظر می‌رسد که در سبک‌های آموزش دین‌داری نوعی تأخر نسبت به فرهنگ کنونی جامعه وجود دارد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۶ معتقد است: «جوان به دلیل توانمندی‌های ذهنی خود، دین صرفاً تقلیدی را بر نمی‌تابد؛ بلکه می‌خواهد دینی را بپذیرد که با سطح تفکر او متناسب باشد.» (موارد مشابه: کدهای ۵، ۸، ۹، ۱۶، ۱۷ و ۲۱).

۴.۲.۲.۴ عدم جذابیت روش‌های آموزش دینی: از نظر دانشجویان، روش آموزش کنونی امور دینی، جذابیت کافی را ندارد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۹ بیان می‌کند: «عواملی مانند جذاب نبودن و خشک بودن مطالب، تک‌بعدی بودن مطالب، غیرقابل درک بودن مطالب، باعث عدم جذب افراد جامعه به مسائل دینی می‌شود.» (موارد مشابه: کدهای ۵، ۸، ۱۱، ۱۳، ۱۶ و ۱۷).

۵.۲.۲.۴ اختلاف نظرات در مورد انجام اعمال دینی: از دید دانشجویان، یکی از مواردی که می‌تواند آموزش امور دینی را با چالش مواجه کند، تفاوت نظرات در مورد نحوه‌ی انجام اعمال دینی است. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۳ این‌گونه توضیح می‌دهد: «مورد دیگر، اختلاف نظرات در میان افراد در انجام اعمال و مناسک دینی است. این‌گونه، مردم در انجام اعمال دینی، دچار سردرگمی می‌شوند.» (موارد مشابه: کدهای ۴ و ۲۱).

۳.۲.۴ چالش‌های ذهنیتی

با این که عوامل محیطی، نقش مهمی در دین‌داری افراد و ایجاد چالش برای آن دارد؛ اما در بعضی موارد، این چالش‌ها برخاسته از درون افراد و نوع ذهنیتی است که از دین دارند. این موارد، بنا بر نظر دانشجویان عبارت‌اند از:

۱.۳.۲.۴ کمبود آگاهی و عدم شناخت: دانشجویان معتقدند که بعضی افراد در مواجهه با مسائل دینی بر اساس اطلاعات کم و ناقص خود قضاوت می‌کنند و درک درستی از دین ندارند که این چالشی بر سر راه دین‌داری در افراد است. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۶ در این خصوص توضیح می‌دهد:

نسل امروز به‌جای کتاب و منابع درست به حرف‌ها و طرز فکرهای تکراری هم‌سن‌های خود توجه می‌کنند و آن را در خود گسترش می‌دهند و به دین به چشم مانعی محدودکننده، نگاه می‌کنند و این باعث دور شدن آن‌ها از دین می‌شود. (موارد مشابه: کدهای ۳، ۴، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۶، ۱۸، ۲۰، ۲۳ و ۲۴).

شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای ... (مظهر بابایی و پرستو صالحی) ۲۳

۲.۳.۲.۴ وجود توهم دین‌داری در بعضی افراد: از نظر دانشجویان، بعضی افراد در جامعه، دین را به‌درستی نمی‌شناسند و آن را به طور ناقص درک کرده‌اند و اکنون بر اساس آن درک ناقص، خود را به‌عنوان دین‌دار معرفی می‌کنند. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۵ معتقد است:

بعضی افراد در جامعه هستند که فکر می‌کنند، دین‌دار هستند و برای دیگران نیز این‌گونه خود را معرفی می‌کنند، درحالی‌که در واقعیت به‌گونه‌ای دیگر هستند و همین امر، باعث می‌شود، آدمی وقتی این ناهماهنگی را می‌بیند، کم‌کم از دین و دین‌داری دور بشود. (موارد مشابه: کدهای ۱۰، ۱۶ و ۲۲).

۳.۳.۲.۴ راحت‌طلبی: هر دینی در کنار حقوقی که به انسان می‌دهد، اعمالی را نیز بر او واجب می‌کند. از نگاه دانشجویان، آسان‌طلبی انسان، موجب می‌شود که از پذیرش و فراگیری دستورات دینی دوری کند. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۱ بیان می‌کند: «ذات انسان که آسان‌طلب است، حاضر نیست که سختی‌های احتمالی مسیر دین‌داری را متحمل شود.» (موارد مشابه: کدهای ۲۱ و ۲۳).

۴.۳.۲.۴ شک در اصول دین: از نظر دانشجویان، حتی در جهان امروز نیز افرادی هستند که اصول دین از نظر آنان، اثبات نشده است و در نتیجه، تبلیغ و آموزش دین به این افراد کار دشواری است. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۳ بیان می‌کند: «برخی معتقدند که خداوند و آخرتی وجود ندارد و افراد در همین دنیا به سزای اعمال خود می‌رسند.» (موارد مشابه: کدهای ۶ و ۲۳).

۵.۳.۲.۴ خواهان اثبات گزاره‌های دین از طریق علوم تجربی: به اعتقاد دانشجویان، در جهان امروز، انسان‌ها بیشتر امور تجربی را می‌پذیرند و امور غیرتجربی را به‌راحتی قبول نمی‌کنند. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۷ بیان می‌کند: «به نظر من در حال حاضر در دنیای مدرن، افراد بیشتر می‌خواهند چیزهایی را که می‌گویند با تجربه و آزمایش ببینند. این یکی از چالش‌هاست.» (موارد مشابه: کد ۱۸).

۳.۴ راهکارهای غلبه بر چالش‌های دین‌داری

باتوجه به چالش‌های بیان شده در رابطه با دین‌داری و تربیت دینی در جامعه، نیاز است که راهکارهایی جهت غلبه بر آن‌ها باتوجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی حال حاضر، ارائه شود. از دید دانشجویان این راهکارها عبارت‌اند از:

۱.۳.۴ رفع مشکلات اقتصادی افراد جامعه: یکی از راهکارهای مهم در راستای غلبه بر چالش‌های دین‌داری، رفع مشکلات اقتصادی در جامعه است؛ چنان که مصاحبه‌شونده‌ی شماره‌ی ۲ بیان می‌کند: «رفع مشکلات اقتصادی جامعه، راهکار اصلی است؛ چون از دیدگاه امیرالمؤمنین، هنگامی که فقر از دری وارد می‌شود، ایمان از دری دیگر خارج می‌شود.» (موارد مشابه: کدهای ۲۲ و ۲۶).

۲.۳.۴ استفاده‌ی صحیح از رسانه و فضای مجازی: به اعتقاد دانشجویان، یکی از راهکارهای اصلی ترویج دین‌داری در جامعه، استفاده‌ی صحیح از ظرفیت‌های فضای مجازی است. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۰ معتقد است: «چون این عصر، عصر رسانه و فرهنگ است، بهتر است از طریق رسانه، آموزش‌های دین‌داری ارائه شود تا عموم مردم، بتوانند با آن آشنا شوند.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۴ و ۱۸).

۳.۳.۴ شناخت دقیق و درک جوانان: یکی از پیش‌نیازهای مهم در آموزش، شناخت دقیق مخاطب است. به اعتقاد دانشجویان در امور دینی نیز باید این مورد، رعایت شود. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۶ معتقد است:

درک جوان از جمله مسائلی است که لازم است، رعایت شود. به دلیل آنکه جوان خود را در این سنین غریب و تنها می‌بیند، اغلب سعی می‌کند علیه سنت‌ها و آداب و رسوم قیام نماید و از والدین خود و جامعه کناره‌گیری کند. در چنین حالتی، جوان به یک یا چند راهنما نیاز دارد تا او را درک کرده و محرم اسرار او گردند. (موارد مشابه: کدهای ۵، ۱۲ و ۱۷)

۴.۳.۴ برگزاری جلسات آموزشی و پاسخ‌گویی به شبهات جوانان: به اعتقاد دانشجویان، در راستای آموزش، باید به پاسخ‌گویی به شبهات توجه جدی، صورت گیرد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۷ بیان می‌کند: «راهکار دیگر و بسیار مهم از نظر من، پاسخ به شبهات و پرسش‌های جوانان است؛ به‌طور کلی، جوانان ذهنی خلاق و جست‌وجوگر دارند و همواره به دنبال کشف حقیقت و حل مسائل و پاسخ‌گویی به شبهات خویش‌اند.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۱۸ و ۲۱).

۵.۳.۴ روش آموزشی جذاب: به اعتقاد دانشجویان، برای این که آموزش‌های دینی، مؤثر واقع شوند، نیاز است که متناسب با نیازهای یادگیرندگان امروزی باشند. به طوری که نیاز است که هنجارهای آموزشی بر مبنای ارزش‌های بنیادین؛ اما همسو با هنجارهای جامعه‌ی کنونی باشند. در این خصوص مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۳ این‌گونه توضیح می‌دهد: «آموزش

شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای ... (مظهر بابایی و پرستو صالحی) ۲۵

جذاب‌تر مسائل دینی با روش‌های متنوع و جدید، مثل استفاده از داستان، کتاب یا فیلم، می‌تواند باعث تربیت نسلی آگاه و در نتیجه، جامعه‌ای آگاه‌تر نسبت به مسائل دینی می‌شود.» (موارد مشابه: کدهای ۱۱، ۲۱، ۲۲ و ۲۴).

۶.۳.۴ به‌کارگیری مربیان آگاه: آگاهی معلم در رابطه با امور دینی، نقش مهمی در تربیت دینی دانش‌آموز دارد. در این خصوص مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲۱ بیان می‌کند: «اگر نسل‌هایی که تربیت می‌شوند، توسط افراد و معلمان باسواد و دین‌دار، صورت بگیرد، قطعاً دین‌داری و افرادی که علاقه‌مند و پایبندتر به دین می‌شوند نیز افزایش می‌یابد.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۳، ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۳ و ۲۴).

۷.۳.۴ آموزش والدین: از نظر دانشجویان، در کنار مربیان دینی، توجه به نقش والدین در تربیت دینی فرزند از اهمیت بالایی برخوردار است. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۳ نیز معتقد است: «ابتدا باید از درون خانواده‌ها شروع کرد و با آگاه‌سازی والدین و تشویقشان به مطالعه بیشتر، زمینه را برای آموزش صحیح دین به فرزندانشان فراهم کرد.» (موارد مشابه: کدهای ۶، ۷، ۱۳، ۱۸ و ۲۲).

۸.۳.۴ هماهنگی میان آموزه‌های خانه و مدرسه: با توجه به نظر دانشجویان، به نظر می‌رسد که نیاز است، میان آموزه‌های دینی در خانه و مدرسه، هماهنگی ایجاد شود. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۳ بیان می‌کند: «اولیا و معلم فرزندان با همدیگر متحد باشند؛ چرا که معلم در مدرسه به‌عنوان خانه دوم، فرزندان را تربیت می‌کنند و اگر با اولیا در خانه هماهنگ باشند، آن فرزند، کم‌تر دچار سردرگمی می‌شود».

۹.۳.۴ آموزش و ترویج با عمل: به اعتقاد دانشجویان، یک اصل مهم در تربیت دینی افراد، آموزش به وسیله‌ی اعمال است. در این خصوص مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۹ توضیح می‌دهد:

افرادی که مدعی دین‌داری هستند، خود، آن‌قدر درست و طبق همان راه رفتار کنند که هرکس که او را می‌بیند، بگوید این است نتیجه‌ی دین‌داری، نه اینکه صبح تا شب برای یک نفر توضیح دهیم و دست آخر، خود، طور دیگری رفتار کنیم. (موارد مشابه: کدهای ۱۰، ۱۱ و ۲۵).

۱۰.۳.۴ معرفی صحیح دین: به اعتقاد تعدادی از دانشجویان، در حال حاضر، دین اسلام، آن‌گونه که شایسته است به بعضی افراد، شناسانده نشده است و نیاز است، تمام جنبه‌های آن به طور صحیح به افراد معرفی شود و نمادسازی فرهنگی صحیح از آن صورت گیرد.

مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۴ بیان می‌کند: «تا کنون آنچه از دین‌داری دیده است، صرفاً چهره‌ی خشن و سرسخت دین بوده است؛ ولی اگر روی دیگر آن را هم ببینند، قطعاً دیدگاهشان تغییر خواهد کرد و به سرسختی اکنون نخواهند بود.» (موارد مشابه: کدهای ۱، ۲، ۳، ۵، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۲۱ و ۲۴).

۱۱.۳.۴ تشریح نتایج و فواید دین‌داری: آگاهی از آثار یک عمل، نقش مهمی در انجام یا عدم انجام آن عمل دارد. به اعتقاد دانشجویان، این امر در مورد مسائل دینی هم صدق می‌کند. در این خصوص مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۱ این‌گونه توضیح می‌دهد:

اگر بخواهم در مورد دین مبین اسلام صحبت کنم، به نظر من، می‌توان پس از توضیحات جامع و مفید در مورد دین و علاقه‌مند شدن فرد به آن، به آن فرد گفت که اگر به این دین ایمان آوردی و مدتی در جریان آن حرکت کردی و آرامشش سراسر وجود تو را فرا نگرفت و توانستی دل از آن بکنی، ره‌اش کن یا اگر برکش تو و زندگی‌ات را تسخیر نکرد، کنارش بگذار. (موارد مشابه: کدهای ۱۵، ۱۶، ۲۲ و ۲۵).

۱۲.۳.۴ بهره‌گیری از نگره‌ی منطقی در آموزش دین‌داری: از نظر دانشجویان، روش‌های آموزش به نسل امروز متفاوت است و در رابطه با دین‌داری نیز باید از روش‌های عقلانی و منطقی استفاده کرد. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۴ توضیح می‌دهد:

بیان کردن مسائل دینی با استدلال و به روش درست نیز می‌تواند باعث تقویت دین‌داری شود. مثلاً اگر به یه جوان بگویی که حجاب رو رعایت کن، می‌گه چادر نمی‌پوشم، دیگه نمی‌دونه حجاب یعنی چی، فقط چادر؟! ولی اگر بیای و بهش بگی حجاب اینه، فقط ظاهر نیست خود غفت هم هست و ...، دیگه قبول می‌کنه. (موارد مشابه: کدهای ۶، ۱۰، ۱۳، ۱۶، ۲۲، ۲۳ و ۲۵).

۱۳.۳.۴ پویا نمودن دستورات دینی: به اعتقاد تعدادی از دانشجویان، نیاز است که تعدادی از مسائل دینی، منطبق با شرایط امروز جامعه، توضیح و تبیین شوند تا برای نسل امروز، کاربرد مناسب داشته باشد و پذیرش شود. مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۴ این‌گونه توضیح می‌دهد: «دستورات دین، باید به روز شود، نه این که تغییر کنه، به معنای این که پویا بشه و پاسخگوی نیازهای جدید انسان‌ها متناسب با جهان امروز باشد».

۵. نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال اول پژوهش در رابطه با این که از نگاه دانشجویان، دین‌داری به چه معناست و شاخصه‌های آن شامل چه مواردی است؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که از نگاه دانشجویان، دین‌داری را نمی‌توان صرفاً در اعمال عبادی و فردی خلاصه کرد؛ بلکه زمانی می‌توان فرد را دین‌دار نامید که به شاخصه‌های دین‌داری هم در بعد فردی و هم در بعد اجتماعی، عمل کند. در بعد فردی، دین‌داری تنها به انجام امور عبادی و انجام دستورات محدود نمی‌شود؛ بلکه هنگامی می‌توان آن را دین‌داری حقیقی نامید که با تفکر و عمل صورت گیرد و با نیت قرب الهی باشد نه دستیابی به پاداش‌های دنیوی؛ لذا دین‌داری حقیقی از بعد تقلید و پذیرش زبانی به نمود در اعمال و پذیرش بر اساس عقل و منطق، جهت داده می‌شود. در زمینه‌ی دین‌داری در سطح اجتماع نیز یافته‌ها نشان می‌دهد که دین‌داری فرد، زمانی به کمال می‌رسد که در سطح اجتماع نیز نمود پیدا کند و توأم با رعایت حقوق مردم باشد. همچنین به نظر می‌رسد که فرایند دین‌داری و دین‌دار بودن افراد، جریان‌ی پویا و همیشگی است و با رسیدن به هر سطح از دین‌داری، همواره سطحی بالاتر وجود درد که افراد، می‌توانند با توجه به توانایی‌ها و موقعیت فردی و اجتماعی خود، جهت رسیدن به آن، تلاش کنند. یافته‌های این بخش از پژوهش با پژوهش‌های پورامینی (۱۴۰۲)، سلیمانی (۱۳۹۸) و سلیمانی (۱۳۹۶) از جهت بررسی معنای دین همسویی دارد؛ اما در این پژوهش، دین‌داری در سطح بالاتر و جامع‌تری بررسی شد.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش در خصوص این که از نگاه دانشجویان، چه چالش‌هایی در رابطه با دین‌داری در جامعه‌ی کنونی ما میان جوانان وجود دارد؟ چالش‌های دین‌داری در سه زمینه‌ی اجتماعی، شرایط آموزشی و ذهنیتی، بررسی شد. مشخص شد که وجود مسائلی همچون مشکلات اقتصادی، استفاده نادرست از فضای مجازی همچنین وجود افراد متظاهر به دین‌داری، عدم آگاهی مربیان و والدین نسبت به روش‌های آموزش صحیح تربیت دینی، استفاده از روش‌های آموزشی نامناسب با نسل امروز، توهم دین‌داری و عدم شناخت صحیح دین و موضع‌گیری در مقابل آن، موجب بی‌علاقگی و عدم جذب جوانان به دین‌داری می‌باشد. در واقع کنشگری غیر صحیح افراد در موضع دین‌داری، یکی از عوامل اصلی روی‌گردانی افراد از دین و چالش عمده‌ی دین‌داری است که موجب نمادسازی اجتماعی غیر صحیح از دین و دین‌داری در جامعه می‌شود؛ به گونه‌ای که اعمال غیر صحیح یک فرد که خود را دین‌دار می‌نامد، موجب می‌شود افرادی که شناخت کامل از

دین و دین‌داری ندارد، وی را نماد دین‌داری بدانند و به این شکل در ذهن این افراد، دین‌دار به شکل نامناسب نمادسازی شود. باتوجه‌به عامل پخش فرهنگی، چنین اتفاقی محدود به یک ناحیه یا کشور، نمی‌ماند و این نوع نماد ایجاد شده، بر سطح بسیار گسترده‌تری از کانون اصلی ایجادش تأثیر خواهد گذاشت؛ درواقع این احتمال وجود دارد که فرد مدعی دین‌داری که در یک ناحیه به‌غلط، به‌عنوان دین‌دار حقیقی شناخته شده، توسط رسانه‌ها و انواع ابزارهای اطلاع‌رسانی، در سایر نواحی و در سطح جهانی به‌عنوان نماد دین‌داری شناخته شود و به این شکل در سطحی وسیع، دین‌داری به شکل غیر صحیح، نمادسازی و معرفی می‌شود. تحلیل کلی یافته‌های این بخش، نشان می‌دهد که چالش‌های موجود در مسیر دین‌داری در جامعه، چالش‌هایی چندبعدی‌اند که صرفاً با پرداختن به یکی از این ابعاد، نمی‌توان تمام چالش‌ها را ریشه‌یابی کرد؛ بلکه نیاز است، علاوه بر توجه به شرایط جامعه و فرهنگ و سبک تربیتی حاکم بر آن، به ذهنیت افراد نیز توجه نمود. در واقع چالش‌ها هم از جامعه و محیط افراد و شرایط تربیتی و آموزشی، سرچشمه می‌گیرند و هم تحت‌تأثیر نگرش و درونیات افرادند؛ لذا برای ریشه‌یابی این چالش‌ها نیاز است که هر دو حیطه‌ی درون‌فردی و برون‌فردی افراد، موردتوجه قرار گیرد. یافته‌های این بخش از پژوهش با پژوهش‌های قربانی (۱۴۰۲)، قربانی (۱۴۰۱)، عطارزاده (۱۴۰۱)، شجاعی و عوض‌زاده (۱۴۰۱)، امینی (۱۴۰۰)، ادریس و همکاران (۲۰۲۴)، دیانتو و همکاران (۲۰۲۴)، نوافور (۲۰۲۴)، باگوات و همکاران (۲۰۱۱) و مایلک و نل (۲۰۱۰) در رابطه با اشاره به چالش‌های متنوع دین‌داری، همسویی دارد. باین حال در این پژوهش‌ها، به ابعاد محدودتری از چالش‌ها نسبت به پژوهش کنونی، پرداخته شده بود.

در پاسخ به سؤال سوم پژوهش در خصوص این که از نگاه دانشجویان، راهکارهای غلبه بر چالش‌های دین‌داری باتوجه‌به فرهنگ جامعه، میان جوانان امروزی شامل چه مواردی است؟ مشخص شد که جهت غلبه بر چالش‌های دین‌داری در جامعه، نیاز است که جهت رفع مشکلات اقتصادی جامعه تلاش شود و در کنار آن، از ظرفیت‌های فضای مجازی به‌درستی استفاده شود و در این زمینه فرهنگ‌سازی صحیح و مناسب، صورت گیرد. در واقع، راهکارها نشان می‌دهند که رسانه و فضای مجازی صرفاً ابزار است و نحوه‌ی استفاده افراد و فرهنگ مصرفی آن است که مشخص می‌کند، این ابزار، چالشی برای دین‌داری است یا وسیله‌ای برای گسترش دین‌داری. در کنار آن، توجه به نحوه‌ی آموزش امور دینی، بسیار مهم است و نیاز است که به‌جای استفاده از روش‌های قدیمی آموزشی که

در مواردی، مبتنی بر تقلید و اجبار بودند از روش‌های جدید و متناسب با نیاز نسل امروز، استفاده شود؛ لذا نیاز است که تربیت دینی و ترویج دین‌داری با استفاده از عقل و منطق و تشریح دقیق امور دینی در کنار بیان فواید آن‌ها انجام شود و به‌گونه‌ای زمینه را فراهم کرد که افراد خود از طریق فرهنگ مناسب آموزشی، جذب دین شوند و این امر به یک نیاز درونی در آن‌ها تبدیل شود. به‌علاوه، نیاز است که هنجارهای آموزشی با حفظ عقاید و ارزش‌های اصلی دین‌داری، همسو با تحولات جامعه‌ی امروزی، تغییر کنند و متناسب‌سازی شوند؛ به‌گونه‌ای که با حفظ ارزش‌های دینی، بر اساس هنجارهای نوین جامعه، بتوان دین‌داری را در جامعه در جایگاه عمل دید. تحلیل راهکارها نیز نشان می‌دهد که دانشجویان به‌جای ارائه‌ی روش‌هایی جهت آموزش امور دینی، بیشتر بر زمینه‌سازی برای پذیرش دین، تأکید دارند، به‌گونه‌ای که تربیت دینی و دین‌داری، به وسیله‌ی زمینه‌سازی مناسب اجتماعی و فرهنگی، صورت گیرد و از امری بیرونی به امری درونی و خودخواسته، تبدیل شود؛ البته نیاز است در کنار فراهم نمودن زمینه‌های مناسب محیطی و اجتماعی، جهت ترویج دین‌داری به پرورش فکری و ایجاد زمینه‌ی مناسب تربیتی که آن نیز متأثر از فرهنگ جامعه است، توجه ویژه شود. یافته‌های این بخش از پژوهش با پژوهش‌های شریفی دروازه و همکاران (۱۴۰۰)، شریفی دروازه و همکاران (۱۳۹۹)، معمار و پارسافر (۱۳۹۹)، بیابانکی (۱۳۹۸)، رزالی و همکاران (۲۰۲۴)، ادريس و همکاران (۲۰۲۴)، دیانتو و همکاران (۲۰۲۴) و باگوات و همکاران (۲۰۱۱) از جهت بررسی روش‌های نوین ترویج و آموزش دین‌داری، همسویی دارد. در پژوهش حاضر نیز این راهکارها به طور جامع، بررسی شده‌اند.

باتوجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود در روش‌های ترویج و تربیت دینی، تجدیدنظر صورت گیرد و روش تربیت دینی از آموزش بیرونی به خودآموزی و خودتربیتی تغییر یابد و در جامعه با نگاه جدیدی به دین‌داری در جوانان نگاه شود. به‌علاوه، به‌جای نگاه به رسانه‌ها و فضای مجازی به‌عنوان مانع دین‌داری از ظرفیت‌های آن در جهت ترویج دین، استفاده شود. همچنین پیشنهاد می‌شود باتوجه به محدود بودن پژوهش به دیدگاه دانشجویان استان کردستان، چنین پژوهشی در سایر نواحی کشور و در رابطه با دیدگاه سایر اقشار جامعه نیز صورت گیرد.

پی‌نوشت

۱. منظور از جوانان در این پژوهش، تمامی افراد دارای سن ۱۴ تا ۳۰ سال می‌باشد.

کتاب‌نامه

- امینی، محمد (۱۴۰۰)، «برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم؛ چالش‌های موجود (وارسی تجارب زیسته دبیران)»، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، س ۲۹، ش ۵۳، صص ۵-۲۹.
- بابایی‌فرد، اسداله؛ پیری، حسن؛ سلیمان‌نژاد، محمد و متی، محمد (۱۳۹۸)، «فرا تحلیل مطالعات دینداری و هویت ملی در ایران»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، س ۱۰، ش ۱، صص ۱-۲۲.
- بیابانکی، سید مهدی (۱۳۹۸)، «سوگیری‌های شناختی ذهن انسان در پذیرش باورهای دینی»، پژوهشنامه فلسفه دین (نامه حکمت)، س ۱۷، ش ۲، صص ۲۰۱-۲۲۴.
- برگر، پیتر ال (۱۳۹۷)، سایبان مقدس، ترجمه: ابوالفضل مرشدی، تهران، ثالث.
- برگر، پیتر ال و لاکمن، توماس (۱۳۷۵)، ساخت اجتماعی واقعیت، ترجمه: فریبرز مجیدی، تهران، علمی و فرهنگی.
- پور امینی، محمدباقر (۱۴۰۲)، «تحلیل بافت موقعیتی مفهوم عبادت»، اندیشه نوین دینی، س ۱۹، ش ۷۴، صص ۷-۲۶.
- خانی، علیرضا و نوربخش، یونس (۲۰۱۶)، «نگاهی انتقادی به آرای گئورگ زیمل درباره دین، نسبت میان دین و ینداری در جامعه‌شناسی صوری گئورگ زیمل»، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، س ۸، ش ۲، صص ۳۵-۴۸.
- خشک‌جان، زهرا (۱۴۰۱)، «دین، پاسکولاریسم و همبستگی اجتماعی»، پژوهشنامه ادیان، س ۱۶، ش ۳۱، صص ۲۴-۴۰.
- دورکیم، امیل (۱۳۸۳)، صوربتیانی حیات دینی، ترجمه: باقر پرهام، چاپ سوم، تهران، نشر مرکز.
- رحمانی خلیلی، احسان، (۱۳۹۹)، «سلامت اجتماعی ره آورد دینداری، مشارکت داوطلبانه و پیوند اجتماعی»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، س ۱۱، ش ۳، صص ۱۳۳-۱۳۸.
- رئیس‌الساداتی، ریحانه سادات و پارسانیا، حمید (۱۴۰۲)، «هویت دینی و شاخص‌های آن نزد اندیشمندان اجتماعی پسامدرن»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، س ۱۴، ش ۲، صص ۱-۲۴.
- روحانی، حسین (۱۴۰۱)، «آسیب شناسی گفتمان معرفت شناسانه روشنفکری دینی»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، س ۱۳، ش ۲، صص ۲۹-۴۸.
- سلیمانی، عبدالرحیم (۱۳۹۶)، «تعریف دین در کلام و فلسفه دین و تعریف اقلی و اکثری»، فلسفه دین، س ۱۴، ش ۲، صص ۳۷۵-۳۹۷.

شناسایی شاخصه‌ها، چالش‌ها و راهکارهای ... (مظهر بابایی و پرستو صالحی) ۳۱

سلیمانی، عبدالرحیم (۱۳۹۷)، «ناسازگاری تحمیل دین با آیات پرشمار و تعالیم بنیادین قرآن مجید»، *دوفصلنامه علمی دین و دنیای معاصر*، س ۵، ش ۱، صص ۱۲-۳۸.

سلیمانی، عبدالرحیم (۱۳۹۸)، «سلسله‌مراتب در تعالیم دین»، *دوفصلنامه علمی دین و دنیای معاصر*، س ۶، ش ۱، صص ۲۱-۴۰.

شجاعی، مسلم و عوض‌زاده، ابوطالب (۱۴۰۱)، «چالش‌های تربیت دینی با رویکرد دین‌گریزی در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه»، *پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی*، س ۲، ش ۲، صص ۴۹-۶۶.

شجاعی‌زند، علی‌رضا (۱۳۹۵)، «مدلی برای مطالعه «دین‌گریزی» در ایران»، *فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ*، س ۹، ش ۳۵، صص ۷-۳۰.

شریفی دروازه، مریم؛ نصر اصفهانی، احمدرضا و میرشاه جعفری، سید ابراهیم (۱۳۹۹)، «واکاوی روش‌های آموزش دینی مبتنی بر تجربه زیسته آموزگاران و متخصصان علوم دینی و تربیتی»، *فصلنامه علمی تربیت اسلامی*، س ۱۵، ش ۳۴، صص ۷-۲۹.

شریفی دروازه، مریم؛ نصر اصفهانی، احمدرضا و میرشاه جعفری، سید ابراهیم (۱۴۰۰)، «نقش‌های آموزگاران در آموزش دین»، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، س ۲۹، ش ۵۰، صص ۲۰۷-۲۲۹.

عطار زاده، مجتبی (۱۴۰۱)، «امکان سنجی تداوم کارکرد اخلاقی دین در دنیای معاصر»، *دوفصلنامه علمی دین و دنیای معاصر*، س ۹، ش ۱، صص ۵۵-۷۵.

غلامی، بهمن؛ قاسمی، یارمحمد؛ پیری، صدیقه و فیض‌اللهی، علی (۱۴۰۱)، «سوژه سیاه پوش: رویکردی پدیدارشناسانه به پدیده سیاه پوشی پسران شهر ایلام»، *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، س ۱۳، ش ۴، صص ۷۵-۹۹.

فوکویاما، فرانسیس (۱۳۹۸)، *هویت*، ترجمه: رحمن قهرمانپور، تهران، روزنه.
قربانی، اکبر (۱۴۰۱)، «چالش‌های پیش روی الهیات عملی»، *پژوهشنامه فلسفه دین (نامه حکمت)*، س ۲۰، ش ۱، صص ۱۸۱-۱۸۶.

قربانی، قدرت‌الله (۱۴۰۲)، «موانع پیش روی فلسفه دین در ایران»، *پژوهش‌های مابعدالطبیعی*، س ۴، ش ۸، صص ۱۰۵-۱۳۲.

کریمیان، انور؛ هاشم زهی، نوروز و کاشانی، مجید (۱۳۹۷)، «مطالعه گفتمان دانش آموزی و ارتباط آن بانظام ارزش‌های حاکم برجامعه (با تاکید بر مطالعه نظام ارزشی حاکم بر دانش آموزان دوره متوسطه و دبیران آنها در شهرستان بوکان در سال تحصیلی ۹۷-۹۶)»، *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، س ۹، ش ۳، صص ۹۵-۱۲۲.

محدثی گیلوایی، حسن (۱۳۹۶)، *روایت ایرانی جامعه‌شناسی دین*، جلد یکم، تهران، نشر تیسرا.

میری، سید جواد (۱۳۹۹). تمایز میان امر سکولار و امر عرفی: بازخوانی تفکر شیعی - ایرانی در بستر پسا/انقلابی ایران، تهران، نقد فرهنگ.

معمار، رحمت‌الله و پارسافر، سحر (۱۳۹۹)، «مسیرهای دین‌دار شدن و ارتباط آن با میزان دین‌داری شهروندان (مورد مطالعه: ساکنان شهر قائم‌شهر)»، *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، س ۷، ش ۱۵، صص ۲۳۵-۳۵۶.

هوشنگی، حسین (۱۴۰۱)، «غلبه انسان‌شناسی عملی در عصر مدرن و ضرورت الهیات عملی»، *پژوهشنامه فلسفه دین (نامه حکمت)*، س ۲۰، ش ۱، صص ۲۱۱-۲۱۸.

Bhagwat, S. A., Ormsby, A. A., & Rutte, C (2011), "The Role of Religion in Linking Conservation and Development: Challenges and Opportunities", *the Study of Religion*, vol. 5, no. 1, 39-60.

Diyanto, N., Polem, M., Wahyu Ningsih, N., Hermawan, H., Basri, H., & Suhartini, A (2024), "Investigation of Religious Values In Building Diversity Attitude of high School Students in The Modern Era", *Jurnal Konseling Pendidikan Islam*, vol. 5, no. 1, 24-39.

Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action*. (T. McCarty, Trans.) Cambridge: Polity.

Idris, M., Willya, E., & Mokodenseho, S (2024), "Strengthening Religious Tolerance with Islamic Views in the Era of Diversity in Indonesia", *West Science Islamic Studies*, vol. 2, no. 2, 106-113.

Mylek, I., & Nel, P (2010), "Religion and relief: the role of religion in mobilizing civil society against global poverty", *Ko_tuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, vol. 5, no. 2, 81-97.

Razali, R., Sundana, L., & Ramli, R (2024), "Curriculum Development in Higher Education in Light of Culture and Religiosity: A Case Study in Aceh of Indonesia", *International Journal of Society, Culture, Language*, vol. 12, no. 1, 39-44.

Winchester, D. (2016). "Religion as Theoretical Case, Lens, and Resource for Critique: Three Ways Social Theory Can Learn from the Study of Religion", *sociology of religion*, vol. 77, no. 3, 241-260.